

Kazimiero Gaivenio medicinos terminų taisymai

*Kazimiero Gaivenio
80-osioms gimimo metinėms*

PALMIRA ZEMLEVIČIŪTĖ

„<...> jo pėdoms mūsų kalbos moksle
ir kalbos, ypač terminologijos, praktikoje
ištirti ir aprašyti neužtektų nemažos knygos.“

St. Keinys

ĮVADINĖS PASTABOS

Šių metų sausio 18-ąją būtų suėję 80 metų žymiam lietuvių kalbininkui terminologui Kazimierui Gaiveniui (1934–2003). Per 40 nenuilstamų ir vaisingų darbo metų kalbos ir terminologijos baruose K. Gaivenis lietuvių kalbotyros, atskirų mokslo sričių ir bendrosios periodikos leidiniuose paskelbė per 400 straipsnių kalbos mokslo ir praktikos bei terminologijos klausimais. Nemažai straipsnių parašyta chemijos, fizikos, matematikos, karybos, botanikos, zoologijos, radioelektronikos, elektrotechnikos, architektūros, žemės ūkio, ekonomikos ir kitų sričių terminų taisyklingumo, darybos, raidos ir kt. klausimais. Didžioji šių publikacijų dalis neprarado aktualumo savo teorinėmis ir praktinėmis terminologijos įžvalgomis. O kiek terminų K. Gaivenis pataisė ar patikslino, sunku būtų ir suskaičiuoti...

Be daugelio minėtų mokslo sričių, K. Gaivenis bent kiek dėmesio skyrė ir medicinos mokslo kalbos bei terminijos negerovėms. Jo paties žodžiais tariant, gydė liguistus, negaluojančius medikų žodžius.

Tiesa, šis rašytinis palikimas nėra gausus – keturi spausdinti ir septyni rankraštiniai darbai. Keturi straipsniai paskelbti periodiniuose leidiniuose – *Tarybiniame mokytojuje* išspausdintas straipsnis „Netikęs terminas“ (1981 m.), du straipsniai – „Negaluojančios medikų žodžiai“ (1987 m.) ir „Sveiki ir liguisti medikų žodžiai“ (1990 m.) – išspausdinti *Sveikatos apsaugos* „Kalbos kultūros“ ir „Gimtosios kalbos“ skyreliuose bei vienas

atsakymas į klausimą „Ar taisyklingas gydytojų dažnai vartojamas pasakymas *pilnas pasveikimas (pilnai pasveiko)?*“ (1991 m.) *Gimtosios kalbos* žurnalo „Klausimų kraitelėje“.

Atskirai minėtinos Valstybinės lietuvių kalbos komisijos (toliau – VLKK) užsakymu 1998–2000 m. parašytos medicinos darbų¹ recenzijos. K. Gaivenis per trejetą metų parašė septynių darbų (Česnys G. ir kt. *Terminų rinkinys Nomina anatomica* (1998 m.), Baltrušaitis K. ir kt. *Citologijos, histologijos ir embriologijos terminų žodynas* (1999 m.), Jonutienė G. *Vokiečių–lietuvių kalbų medicinos terminų žodynas* (1999 m.), Stropus P. ir kt. *Žmogaus anatomijos terminai* (1999 m.), Gedrimas V. ir kt. *Anatomijos vardynas* (2000 m.), Lapytė A. ir kt. *Psichiatrijos terminų enciklopedinis žodynas* (2000 m.) ir Vitkus A. ir kt. *Medicininės histologijos ir embriologijos vardynas* (2000 m.)) recenzijas². Remiantis K. Gaivenio bibliografinės rodyklės duomenimis, 2001 m. jis parašė standarto „LST Oftalmologinė optika. Akinių lęšiai. Terminai ir apibrėžimai“ recenziją, tačiau, deja, jos rankraščio VLKK rasti nepavyko.

Šiame straipsnyje norima pristatyti ir aptarti K. Gaivenio terminų taisyumus medicinos darbų recenzijose, jų pateikimą ir būdingiausias grupes.

TERMINŲ TAISYMAI MEDICINOS DARBŲ RECENZIJOSE

Kaip jau buvo minėta, K. Gaivenis yra recenzavęs septynis medicinos darbus. Recenzijos³ nėra ilgos – nuo dviejų iki keturių rankraščio puslapių. Jų pavadinimai įvairūs, bet dažniausiai autorius vartojo *atsiliepimo* terminą: „Atsiliepimas apie „Anatomijos vardyną“⁴“ (žr. 1 pav.), „Atsiliepimas apie A. Lapytės, V. Mačiulio ir J. Šurkaus „Psichiatrijos terminų enciklopedinį žodyną“, „Atsiliepimas apie G. Jonutienės „Mokomąjį vokiečių–lietuvių kalbų medicinos terminų žodyną“. Terminas *recenzija* pavartotas tik

¹ Pasakytina, kad ne visi K. Gaivenio recenzuoti darbai yra terminų žodynai – esama vieno terminų rinkinio (*Terminų rinkinys Nomina anatomica*), dviejų vardynų (*Anatomijos vardynas*, *Medicininės histologijos ir embriologijos vardynas*), o vienas iš jų – terminai (*Žmogaus anatomijos terminai*). Taigi straipsnyje vartojamas *darbų* terminas.

² Nuoširdžiai dėkoju Valstybinės lietuvių kalbos komisijos Programų skyriaus vedėjai dr. Vilijai Ragaišienei, parūpinusiai septynių K. Gaivenio recenzijų rankraščių kopijas ir tris nuskenuotas recenzijas, kurių pirmieji puslapiai yra pateikiami šiame straipsnyje (žr. 1, 2 ir 3 paveikslus).

³ Nors K. Gaivenis kalbamuosius darbus vadino įvairiais terminais (*atsiliepimas*, *pastabos*, *recenzija*), tačiau šio straipsnio autorė vienodumo dėlei juos visus vadina vienu vardu – *recenzijos*.

⁴ K. Gaivenis taisė vardyno paantraštę *Tarptautinė anatomijos terminologija*. Jo žodžiais tariant, *terminologija* yra mokslas apie terminus, o *terminija* – terminų visuma, todėl šio vardyno paantraštei geriau tiktų pavadinimas *Tarptautinė anatomijos terminija*.

Atsiliepimas apie „Anatomijos vardyną“
bauta: 2000 0322 / 1/1
03-05-2004

„Anatomijos vardyną“ terminija greikai pataaisinta
atsižvelgiant į recenzijoje nurodytus trūkumus. Ta-
čiau dar yra likę ir taisytiųjų dalykų, būtent:

1. Reikia pameduoti titulinio principo įrašus,
vardyno sudarymo principus ir išnašas, nes jose pil-
na kalbos klaidų: ne pagal taisyklės sąlygas
didžiojo reidės (p. 1, 2, 3), vartojama kalbiminkų se-
riai spėjama konstrukcija „kad su bendratimi“
(pvz., kad nesupairinti, p. 11; kad pūsiškai, p. 129),
terminai ne vartojami, bet naudojami (p. 25, 41, 47, 121
ir kt.), pasitaiko netaisyklėms vartojamus vietininkų
(pvz., patologinių procesų pakeičė, p. 121) ir t.t.

2. Kai kurie skoliniai pataisyti, bet ne visi
tiksliai, pvz.: Ampulla tubae uterinae – kraujotakis
išsiplėtimas (ampulė), p. 78; Ampulla ductus deferentis
~~replikinis~~ latakų išsiplėtimas (ampulė), p. 81; net brista
ampullaris – išsiplėtimo (ampulės) šlaitė, p. 173; Sulcus
ampullaris – išsiplėtimo (ampulės) raga, p. 173 ir t.t. Žo-
dis išsiplėtimas rodo veiksmą, o čia reikia rezultato
pavadinimo. Taisyti geresni būtų lietuviškas žodis
platinuō (ply. platinens šlaitė, platinens raga
ir t.t.). Čia galėtų tiktį ir žodis storuuo, bet jis
anatomijos terminijoje vartojamas kita reikšme
(žodžio bulbus atitikmuo).

kartą: „Terminų rinkinio „Nomina anatomica“ recenzija“, kaip ir *pastabų* terminas: „Pastabos apie „Anatomijos vardyno“ terminus“. Du rašiniai pavadinti tiesiog „Taisytini medicininės histologijos ir embriologijos terminai“ ir „Medicininės histologijos ir embriologijos terminai“.

Toliau straipsnyje aptariama, kaip K. Gaivenis pateikia terminų taisymus, ir galiausiai, kokie medicinos terminai jo taisyti ir kokie jų pakaitalai siūlyti vartoti.

TERMINŲ TAISYMŲ PATEIKIMAS

K. Gaivenio recenzijos labai lakoniškos – jose beveik nėra teksto, surašyti, dažniausiai stulpeliu, taisytini ar abejotini terminai, pvz.:

*amino rūgščių*⁵ (=aminorūgščių) MHET 1999,
apieskilvelinė (=?) *ribinė glijos membrana* MHET 1999,
endometriumo (=endometriumo) *kriptos* MHET 1999,
maitinimas per (=pro) *zondą* VLMTŽ 1999,
nukleinių rūgščių (=nukleorūgščių) MHET 1999,
pogimdyminis laikotarpis (=laikotarpis po gimdymo) VLMTŽ 1999,
priešėklidės (=priešėklidžiai) NA 1998,
vienasegmentiniai (=vienasegmenčiai) *raumenys* MHET 1999,
ampula – *ampulė* MHET 1999, *sėklatačio ampulė* (=bumbulas?) MHET 1999,
cartilago cordis – *širdies kremzlė* (=?) MHET 1999,
oppositio – *priešpastatymas* (=supriešinimas) AV 2000,
os cordis – *širdies kaulas* (=?) MHET 1999,
preplacenta – *priešplacenta* (=priešplacentis) MHET 1999,
tela subpericardialis (*subseroza*) – *poširdiplėvė* (=apatinė širdiplėvė?) MHET 1999,
trabecula – *sija* (=?) – *kraujo ir limfos gamybos organas* MHET 1999,
tubulo-alveolus – *vamzdinė pūslelė* =? MHET 2000.

Terminų taisymus K. Gaivenis pateikė tradiciškai, t. y. greta taisytino termino skliaustuose po lygybės ženklo jo rašomas siūlomas vartoti taisyklingas terminas (žr. 2 pav.), pvz.:

chirurginis (=chirurgo) *pincetas* VLMTŽ 1999,
chirurginis (=chirurgo) *peilis* VLMTŽ 1999,

⁵ Terminai pateikiami pagal abėcėlę – pirmiausiai lietuviški, o po jų – lotyniški taisomi terminai. Terminų gale nurodomas šaltinio (recenzijos) sutrumpinimas ir arabiškais skaitmenimis metai.

Data: 1990 609²
03-05-708

Taisytini medicininės histologijos ir embriologijos terminai

Rašyba

217 Synovio cytas secretorus - sinonijocitas (= sinovioaitas), ply. sinovija, bet sinovroma (ne sinonjoma) - Papst

204 - Endometriju mo (= Endometriumo) taurės
205 - " - kūjstos
206 - " - kūjstos
209 Amnionas (= amnionas)
207
208
219

210 Aganglijiniozi (= Agangliozė)

~~144 pedicimabie histobrie osir~~

22 raumenų - raugogylesis jungtis } reikia ne brūkšnelio, bet brūkšnio
44 dantino - cemento jungtis }
169 priesiačio - skilvelio jungtis }
177 priesiačio - skilvelio kankas }

35 raumenų - nervinė vėpžlė ir kt. nereikia nei brūkšnelio, nei brūkšnio
197 Atlantojau - žarninė išgauba
35 nenu - raumeninė vėpžlė → nenu raumeninė - reikia raugio
nenu žodžio

Terminų danga

65 Perforatorium - Perforatorius = ? Žmogus? Nėra priemonė! 127 Perforatorius

118 Pogindyninis laikotarpis (= laikotarpis po gindynės)

216 Pogindyninis defektivumas (= defektivumas po gindynės)
Skigindyninis defektivumas (= defektivumas iki gindynės)

156 Vėnasegmentiniai (= vėnasegmentiniai) raumenys
Daugiasegmentiniai (= daugiasegmentiniai) raumenys

166 Vidujembriominis celomė - Celoma intra-embryonice (= Vidujė
embrioninė)

201 Preplacenta - priešplacenta (= priešplacenta), priešamnionas (= priešamnionas) (nionis)

citoplazmos organėlės (=organelės) ir intarpai MHET 2000,
dvigalvinė (=dvigalvė) vaga NA 1998,
kraujoplūdis per (=pro) burną VLMTŽ 1999,
mažylio priešpastatomasis (=priešinamasis) raumuo AT 1999,
pakinklinė (=pakinklio) duobė VLMTŽ 1999,
paleidimas skysčio per (=pro) organo kraujagysles VLMTŽ 1999,
pogimdyminiai skausmai (=skausmai po gimdymo) VLMTŽ 1999,
priešamnionas (=priešamnionis) MHET 1999,
pūslę ištuštinantysis (=ištuštinantis) raumuo AT 1999,
ribonukleininė rūgštis (=ribonukleorūgštis) VLMTŽ 1999,
smailagalvystė (=smailiagalvystė) MHET 2000,
uodeguotojo (=uodegotojo) branduolio uodegos šakos AT 1999,
colon descendens – nusileidžiamoji (=nusileidžiančioji) gaubtinė žarna AT 1999,
conus elasticus – elastinis konusas (=kūgis) AT 1999,
distributio in utero – pasiskirstymas (=išsidėstymas) gimdoje MHET 2000,
epithelium ciliatum – blakstienuotasis (=blakstienotasis) epitelis MHET 2000,
microtubulus – mikrovamzdelis (=latakėlis) MHET 2000; po siūlomo taisymo dar prirašyta: plg. anat. ductus (tulžies, prakaito), o citologijoje ląstelės – vamzdeliai =?,
otum fertilissatum – apvaisintas kiaušinis (=kiaušinėlis) MHET 2000,
parenchyma – audinys, atliekantis organui būdingą funkciją, parenchima (=parenchima) MHET 2000,
placenta bidiscoidea – dvidiskinė (=dvidiskė) placenta MHET 2000,
primordia palatina et vestibulum – gomurio ir burnos prieangio (=prieburnio) užuomazga MHET 2000,
stria vascularis – kraujagyslinis (=kraujagyslių) ruožas MHET 2000,
stroma – audinys, atliekantis organo atraminę funkciją, stroma (=stroma) MHET 2000,
tractus rubrospinalis – raudonbranduolinis (=raudonbranduolis) nugaros smegenų laidas AV 2000,
typus anovulatorius – beovuliacinis (=neovuliacinis) tipas MHET 2000.

Keliskart prie savo siūlomo termino K. Gaivenis parašęs klaustuką, matyt, nebuvo dėl jo tikras, pvz.:

corpus multivesciculare – daugiapūsliškas (=daugiapūslis?) kūnas MHET 2000,
ovoviviparitas – kiaušgyvavedystė (=kiaušvedystė?) MHET 2000,
spatium subpiaie – pošvelniojo (=pošvelnio?) dangalo tarpas MHET 2000.

Neretai jo surašyti taisytini terminai, tačiau siūlymų, kaip juos taisyti, nepateikta – skliaustuose (ar be jų) po lygybės ženklų vėlgi rašomas klausukas, pvz.:

krūtinkaulio rankena (=?) NA 1998,
stomatologijos mokslų daktaras (=?) VLMTŽ 1999,
cisterna terminalis – galinė cisterna =? MHET 2000,
corpus multitubulare – daugiavamzdis kūnas =? MHET 2000,
glandula tubulosa – vamzdinė liauka =? MHET 2000,
myotubus – raumeninis vamzdis =? MHET 2000,
pars supra-occipitalis – antpakauškaulio (=?) dalis MHET 2000,
pars-suprastrata hemispherii – viršdryžuotoji (=?) pusrutulio dalis MHET 2000,
perforatorium – pradūrėjas =? Žmogus? Netinka priesaga! *Perdūrėjas* MHET 1999,
sapatium subpiaie – pošvelniojo (=?) dangalo tarpas MHET 1999,
satelles – palydovas (bendrieji ląstelės terminai) =? MHET 2000,
tubulo-acinus – vamzdinė kekė =? MHET 2000,
vagina masculinus – prostatinė gimdelė =? MHET 2000,
vagina pericapillaris macrophagiosa – aplink ikapiliarinė makrofaginė makštis =? MHET 2000.

Pasitaiko atvejų, kai pateikti tik recenzuojamojo šaltinio terminai, tačiau greta jų neparašyta jokių taisyčių ar pastabų, pvz.:

dvišakinis NA 1998,
abortio išsimetimas, išmetinys, abortas (2 reikšmės) MHET 2000,
cisterna – cisterna MHET 2000,
cisterna nucleolemmae – branduolio apvalkalo cisterna MHET 2000,
cor triloculare – trikamerė širdis MHET 1999,
perforatorius – perdūrėjas (spermatozoido dalelė) =? *Veikėjas!* MHET 2000,
reticulus prostatians – priešinės liaukos gimdelė (vyrų šlaplės dalis) MHET 2000,
tubulus renalis – inksto vamzdelis MHET 2000.

TERMINŲ TAISYMŲ RŪŠYS

Remiantis septynių K. Gaivenio recenzijų rankraščiais, galima būtų išskirti šias terminų taisymų rūšis:

1. Netaisyklingos darybos terminai

Gausumu išsiskiria *sunkios darybos būdvardžiai*. Terminų rinkinio *Nomina anatomica* (daugiausia) ir *Anatomijos vardyno* recenzijose K. Gaivenis išvardijo tokius būdvardžius, bet kaip taisyti nesiūlė, matyt, kiekvienas jų taisytinai individualiai, pvz.:

pafascijinis NA 1998,
paleidvylikapirštinis NA 1998,
paleikrūtinkaulinis NA 1998,
paleimakštinis NA 1998,
paleipūslinis NA 1998,
paliežuvakaulinis NA 1998,
priedvylikapirštinis NA 1998,
priešjungtinis NA 1998,
prieškryžmeninis NA 1998,
priešplokštelinis NA 1998,
raudonbranduolinis NA 1998,
užaklažarninis NA 1998,
uždvylikapirštinis NA 1998,
užjungtinis NA 1998,
užplokštelinis NA 1998,
viduplokštelinis NA 1998,
vidusąnarinis NA 1998,
virškrūtinplėvinis NA 1998,
viršskridininis NA 1998,
fascia extraperitonealis – užpilvaplėvinė fascija (plg. dar užpilvaplėvinis raištis) AV 2000,
fibrae prepectoolivares – priešketurkalninės alyvos skaidulos AV 2000,
nucleus suprageniculatus – antketurkalninis branduolys AV 2000.

Citologijos, histologijos ir embriologijos terminų žodyno recenzijoje pateikė siūlymų, kaip taisyti kalbamuosius būdvardžius, pvz.:

daugiasegmentiniai (=daugiasegmenčiai) raumenys MHET 1999,
dviskilvelinė (=dviųjų skilvelių) MHET 1999,
vidujembrioninė celoma – celoma intra-embryonicum (=viduje embrioninė) MHET 1999,

viduepitelinė liauka (=intraepitelinė liauka) MHET 1999,
viduląstelinis kanalėlis (=intraląstelinis kanalėlis) MHET 1999,
viduverpstinis miocitas (=intraverpstinis miocitas) MHET 1999,
vienagemalinis / dvoigemalinis / daugiagemalinis nėštumas (=vieno gemalo
 ir t. t.) MHET 1999,
cartilago epihyalis – viršpoliežuvinė kaulo kremzlė (=viršutinė poliežuvinio
 kaulo kremzlė) MHET 1999,
cor biatriale – dvoiprieširdinė (=dvoiejų prieširdžių) MHET 1999,
defectus septi atrialis – tarpprieširdinės pertvaros defektas (=prieširdžių
 pertvaros defektas) MHET 1999,
musculus multipennatus – pusplunksninis (=pusiau plunksninis) raumuo
 AV 2000,
musculus semipennatus, m. unipennatus – daugiaplunksninis (=daugia-
 plunksnis) raumuo AV 2000,
sulans interatrialis – tarpprieširdinė vaga (=prieširdžių tarpvage?) MHET
 1999, bet *foramen (interatriale) primum* MHET 1999, *foramen (intera-
 triale) secundum* MHET 1999.

Kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, sunkios darybos būdvardžiai taisyti nevienodai – arba (dažniausiai) jie keičiami žodžių junginiais, arba šalinama priesaga *-inis*, arba lietuviškas dėmuo keičiamas lotynišku jo atitikmeniu.

Kita gausi K. Gaivenio taisytų terminų grupė – iš sudurtinių daiktavardžių padaryti būdvardžiai su priešdėliais. Šiuo atveju vėlgi elgtasi dvejopai – vienu darbų recenzijose greta pateikti taisyklingi terminai, kitų – nepateikti, pvz.:

bekraujagyslinė tarpinė sritis – *interzona avascularis* (=tarpinė sritis be kraujagyslių) MHET 1999,
paleikrūtinkauliniai mazgai AT 1999,
paleistempliniai mazgai AT 1999,
pogimdyminis MHET 1999, PTŽ 2000 – netaisyklingas būdvardis, žr.:
pogimdyminė neurozė (=neurozė po gimdymo) PTŽ 2000, *pogimdyminė psicho-
 zė* (= psicho- zė po gimdymo) PTŽ 2000, *pogimdyminis defektiš-
 kumas* (=defektiškumas po gimdymo) MHET 1999, *pogimdyminis lai-
 kotarpis* (=laikotarpis po gimdymo) MHET 1999,
prieširdiplėviniai mazgai AT 1999,
priešketurkaulinis branduolys AT 1999,
tarpdelnakaulinės venos AT 1999,

uždvylikapirštinė kišenė AT 1999,
užpilvaplėvinis tarpas AT 1999,
virškrūtinplėvinė plokštelė AT 1999.

Suprantama, mat, kaip *Žmogaus anatomijos terminų* recenzijoje rašė jos autorius, tokius terminus kaip ir aukščiau aptartuosius, taip pat reikėtų taisyti nevienodai: vienur gal tiktų būdvardis, kitur – kilmininkas, trečiur – dvižodžiai terminai ir pan.

Nevienodai, K. Gaivenio nuomone, taisytinas ir būdvardis *kliediminis*, su kuriuo, jo pastebėjimu, sudaryta daugybė sudėtinių terminų *Psichiatrijos terminų enciklopediniame žodyne*, pvz.:

kliediminė depresija PTŽ 2000,
kliediminė manija PTŽ 2000,
kliediminis elgesys PTŽ 2000,
kliediminis vaizdinys PTŽ 2000,
kliediminė gynyba PTŽ 2000,
kliediminė migracija PTŽ 2000,
kliediminė nuotaika PTŽ 2000,
kliediminis suvokimas PTŽ 2000,
kliediminė psichozė PTŽ 2000. Pasak recenzento, „terminai su šiuo būdvardžiu taisytini dvejopai: *kliedėjimo* arba *kliedimoji*“.

2. Netikslūs terminai

K. Gaivenis recenzuotuose medicinos darbuose radęs išties nemažai netiksliai dažniausiai sudėtines rūšines sąvokas įvardijančių terminų. Vienur recenzentas siūlė vartoti tikslesnį žodį, pvz.:

balso raištis (=styga) NA 1998,
didybės (=tįsusis?) *raumuo* NA 1998,
ilgojo kojos nykščio lenkiamojo raumens sausgyslės vaga (*nykštys* negali būti nei *ilgasis*, nei *trumpasis*) NA 1998,
kasos ampulė NA 1998, *kaulinės ampulės* NA 1998, *kiaušintakio ampulė* NA 1998, *tiesiosios žarnos ampulė* NA 1998, AT 1999 – K. Gaivenis siūlė terminą *ampulė* keisti kitu žodžiu. 2000 m. recenzuotame *Anatomijos vardyne* skolinys *ampulė* jau pavartotas kaip sinonimas greta lietuviško termino *išsiplėtimas*, pvz.:
ampulla ductus deferentis – *sėklinio latako išsiplėtimas (ampulė)* AV 2000,
ampulla tubae uterinae – *kiaušintakio išsiplėtimas (ampulė)* AV 2000,

crista ampullaris – išsiplėtimo (*ampulės*) skiauterė AV 2000,
sulcus ampullaris – išsiplėtimo (*ampulės*) vaga AV 2000. Tačiau, K. Gaivenio manymu, kalbamasis skolinys ne visai tiksliai pataisytas. Jis pažymėjo, kad žodis *išsiplėtimas* rodo veiksmą, o čia reikia rezultato pavadinimo. Taigi, recenzento manymu, geresnis būtų lietuviškas žodis *platumo* (plg. *platumens skiauterė*, *platumens vaga* ir t. t.). Čia galėtų tikti ir žodis *stormuo*, bet jis anatomijos terminijoje vartojamas kita reikšme (žodžio *bulbus* atitikmuo),
kojos griaučiai (=skeletalas?) NA 1998,
membranė (=plėvinė) osifikacija MHET 1999,
žievinės keturkalnio (=keturgūbrio) kalnelio skaidulos NA 1998,
lamina perpendicularis – gulsčioji (=stačioji) plokštelė NA 1998,
rr.sternocleidomastodei – galvos sukamojo (=sukiojamojo ar gręžiamojo) raumens šakos AV 2000,
vestibulum oris – burnos prieangis (=prieburnis) AV 2000,

kitur šalino perteklinį dėmenį *mikro-*, pvz.:

mikrogaurelinis (=gaurelinis) *epiteliocitas* MHET 1999,
mikrovamzdelis (=vamzdelis) MHET 1999,
micropapilla – *mikrospenelis* (=spenelis) MHET 1999,
microvillus – *mikrogaurelis* (=gaurelis) MHET 1999,

trečiur taisė priesaginius (a) ar priešdėlinius (b) sudėtinių terminų dėmenis, pvz.:

(a) *dvigubiškoji* (=dviguboji) *placenta* MHET 1999,
gimdiminis (=gimdinis) *nėštumas* MHET 1999,
negimdiminis (=negimdinis) *nėštumas* MHET 1999,
pars subtrigeminalis – žemutinė (trišakinė (=trišakė) dalis AV 2000,
rr. caudae nuclei caudati – uodeguotojo (=uodegotojo) branduolio uodegos šakos AV 2000,
(b) *prieinkstinė* (=inkstinė) *liauka* MHET 1999,
priešlaplinis (=šlaplinis) *latakas* MHET 1999,

siūlė tikslinti terminų dėmenis su priešdėliais *pa-* ir *po-*. Pirmojo priešdėlio žodžiai turėtų reikšti „esantis palei“, o antrojo – „esantis po“, pvz.:

padiafragminė (=podiafragminė) *kišenė* NA 1998,
paliežuvinis (=poliežuvinis) *mazgas* NA 1998,
pasausgyslinis (=posausgyslinis) *maišelis* NA 1998,

taisė žodžių tvarką, pvz.:

nejprastoje vietoje implantacija (=implantacija nejprastoje vietoje) MHET 1999,

atkreipė dėmesį į tai, kad *Žmogaus anatomijos terminų* vardyne greta dviejų skirtingų lotyniškų osteologijos terminų *ginglymus* ir *articulatio trochoidea* pateiktas tas pats lietuviškas atitikmuo *ritininis sąnarys* AT 1999.

3. Vietoje būdvardžių geriau tiktų daiktavardžių kilmininkai

Terminų rinkinyje *Nomina anatomica* K. Gaivenis peikė būdvardžiu su priesaga *-inis* reiškiamus rūšinius dėmenis – teikė priklausomybės reikšmę turinčius daiktavardžių vienaskaitos arba daugiskaitos kilmininkus, pvz.:

akiduobinė (=akiduobės) sritis NA 1998,
akiduobinė (=akiduobių) pertvara NA 1998,
akinė (=akies) arterija NA 1998,
antakinis (=antakių) lankas NA 1998,
antnaginė (=antnagio) odelė NA 1998,
ašarinis (=ašarų) spenelis NA 1998,
dešinioji plautinė (=plaučių) arterija NA 1998,
kairioji plautinė (=plaučių) arterija NA 1998,
kaktinė (=kaktos) sritis NA 1998,
kraujagyslinis (=kraujagyslių) rezginys NA 1998,
mieginis (=miego) trikampis NA 1998,
moteriškoji (=moters) šlaplė NA 1998,
nervinė (=nervų) galūnė NA 1998,
nosinė (=nosies) dalis NA 1998,
tulžinė (=tulžies) vena NA 1998,
veidinis (=veido) vaizdas NA 1998,
vyriškoji (=vyro) šlaplė NA 1998.

4. Pirmenybę reikėtų teikti lietuviškiems, o ne lotyniškiems terminams

Medicinos terminijos tarptautiškumas yra neginčytina jos savybė, visgi K. Gaivenis recenzuodamas medicinos darbus siūlė rinktis lietuviškus lotyniškų terminų atitikmenis, pvz.:

dorsalinė (=užpakalinė) tarpinė pertvara NA 1998,
endoneuriumas NA 1998,

epineuriumas NA 1998,
kranialinė kojytė MHET 1999,
kranialinis venų rezginys MHET 1999,
lateralinės nosies šakos NA 1998,
lateralinis (=šoninis) vaizdas NA 1998,
lateralinis blyškūsis branduolys NA 1998,
perineuriumas NA 1998.

5. Terminų rašyba

Citologijos, histologijos ir embriologijos žodyne bei *Psichiatrijos terminų enciklopediniame žodyne* K. Gaivenis taisė terminų rašybos klaidas, pvz.:

aganglijonozė (=aganglionozė) MHET 1999,

amnijonas (=amnionas) MHET 1999,

endometrijumo (=endometriumo) taurės MHET 1999,

ischemija PTŽ 2000, *schizofrenija* PTŽ 2000, *schizoidinė konstitucija* PTŽ

2000; K. Gaivenis priminė, kad „kalbininkai jau daugelį metų neleidžia tokių terminų vartoti, ir net terminų žodynuose rašoma tik *šizofrenija, išemija* ir t. t.“;

neuro-raumeninė verpstė – neuroraumeninė reikia rašyti vienu žodžiu MHET 1999,

raumens-nervinė jungtis, dentino-cemento jungtis, prieširdžių-skilvelių jungtis, prieširdžio-skilvelio kanalas – reikia ne brūkšnelio, bet brūkšnio MHET 1999,

raumens-nervinė verpstė, Alantojaus-žarninė išgauba – nereikia nei brūkšnelio, nei brūkšnio MHET 1999,

synoviocytus secretorius – sinovijocitas (=sinoviocitas), plg. *sinovija*, bet *sinovioma* (ne *sinovijoma*) TrpŽ MHET 1999.

K. Gaivenis pažymėjo būdingą *Psichiatrijos terminų enciklopedinio žodyno* trūkumą – eponimių terminų (su pavardėmis) adaptacijos nevienodumas. Daug kur jie rašomi gerai (didžiosiomis raidėmis), bet, pavyzdžiui: *šarko ir Koževnikovo sklerozė* PTŽ 2000, *šilderio liga* PTŽ 2000, *aspergerio sindromas* PTŽ 2000. Toliau recenzijos autorius pateikia pluoštelį kalbamosios rūšies terminų, kurie skirtingose žodyno vietose rašomi nevienodai, pvz.: *Bonė (=Bonė) haliucinacija* PTŽ 2000, *Buajė (=Buajė) sindromas* PTŽ 2000, *Šarpantje (=Šarpantjė) fenomenas* PTŽ 2000.

Žodyne šiek tiek įvairuoja ir pavardžių adaptacija, pvz.:

Zimerlingo-Kroitzfeldo liga PTŽ 2000, bet *Zimerlingo-Kroitzfeldto liga* PTŽ 2000,
Gakebušo-Gejerio-Geimanovičiaus liga PTŽ 2000, bet *Gakebušo, Gejerio ir Geimanovičiaus liga* PTŽ 2000,
Ardžilio Robertsono sindromas žr. *Argailio-Robertsono sindromas*, bet *Argailio Robertsono sindromas* PTŽ 2000,
Beseno-Korncveigo sindromas, bet *Beseno ir Korncveigo sindromas* PTŽ 2000,
Buaje-Dešatretto sindromas, bet *Buaje ir Dešartreto sindromas* PTŽ 2000,
Kulenkamfo ir Tarnovo sindromas, bet *Kulenkamfo – Tarnovo sindromas* PTŽ 2000,
Lovenfeldo ir Henebergo sindromas, bet *Liovenfeldo ir Henebergo sindromas* PTŽ 2000.

K. Gaivenio manymu, „tokių nevienodumų nebūtų, jeigu pavardės būtų rašomos originalo forma“:

Terminų rinkinyje *Nomina anatomica* K. Gaivenis rado kelis kalbos normų neatitinkančius anatomijos terminus, pvz.:

kelias (=kelis) NA 1998,
nykštis (=nykštys) NA 1998,
pakrūtinis (=pakrūtynys) NA 1998,
sqnaris (=sqnarys) NA 1998.

6. Terminų įvairavimas

K. Gaivenio pažymėtas dar vienas jo recenzuotų medicinos darbų trūkumas – nesuvienodinti to paties lygmens terminai. Antai įvardijant viršutinės ir apatinės kūno dalies kaulus, vyro ir moters lytinius organus autorių vartojami skirtingi terminai, pvz.:

apatinės galūnės kaulai, bet *viršutinės galūnės griaučiai* AT 1999. Apskritai, K. Gaivenio teigimu, žodis *griaučiai* (plg. *kojos griaučiai*) nelabai tinkamas kūno dalių kaulams pavadinti,
organa genitalia feminina externa – išoriniai moteriškieji lytiniai organai AT 1999, *išoriniai moteriškieji (=moters) lytiniai organai* NA 1998, bet plg. *organa genitalia feminina interna – vidiniai moters lytiniai organai* AT 1999, *moters išoriniai lytiniai organai* MHET 1999.

Rasta kalbamųjų terminų, besiskiriančių dėmenų tvarka (derinamasis pažyminys + nederinamasis pažyminys + pažymimasis žodis ir nederina-

masis pažymins + derinamasis pažymins+ pažymimasis žodis), pvz., *sutraumamasis antakių raumuo*, bet *antakių nuleidžiamasis raumuo* AT 1999, skaičiumi (vienaskaita ir daugiskaita), pvz., *trabeculae corporis spongiosi – šlaplės aktytkūnių pertvarėlis* AT 1999, bet *cavernae corporis spongiosi – šlaplės aktytkūnio ertmelės* AT 1999, rūšinių dėmenų kilme (hibridiniai ir lietuviškas), pvz., *priešnatalinis laikotarpis*, *postnatalinis laikotarpis*, bet *periodus neonatalis – naujagimystės laikotarpis* MHET 1999, būdvardžių formomis (paprastoji ir įvardžiuotinė)⁶, pvz., *atvirasis* MHET 2000 ir *uždaras* MHET 2000.

7. Terminų kirčiavimo klaidos

Medicininės histologijos ir embriologijos vardyno recenzijoje K. Gaivenis taisė klaidingai sukirčiuotus terminus, pvz.:

añtrasis (=antrasis) *aòrtos lañkas* MHET 2000,
antrósios (=antrósios) *mejòzės dalijimasis* MHET 2000,
pirmósios (=pirmósios) *mejòzės dalijimasis* MHET 2000,
pìrmasis (=pirmasis) *aòrtos lañkas* MHET 2000,
trėčiasis (=trečiàsis) *aòrtos lañkas* MHET 2000,
defectio – *trúkumas*, *ydà* (=ýda) MHET 2000.

Atskirai minėtina pora sudėtinių terminų *deformitas localis* – *viėtinis deformatùmas* =? MHET 2000 ir *dysmorphogenesis* – *deformatùmo raida* =? MHET 2000, kurių dėmenų *deformatùmas* ir *deformatùmo* trečiojo ir ketvirtojo skiemens balsės *a* ir *u* pabrauktos, todėl galima daryti prielaidą, kad K. Gaivenio buvo suabejota dėl kalbamųjų dėmenų kirčiavimo.

Pasitaikančias terminų kirčiavimo klaidas K. Gaivenis mini ir *Psichiatrijos terminų enciklopedinio žodyno* recenzijoje, be to, pažymi, kad terminai šiame žodyne sukirčiuoti kur kliuvo, kur nekliuvo.

O *Terminų rinkinio „Nomina anatomica“* vienas iš trūkumų – nesukirčiuoti lietuviški anatomijos terminai.

8. Terminų apibrėžčių (aiškinimų) trūkumai

K. Gaivenis pastebėjo, kad *Psichiatrijos terminų enciklopediniame žodyne* nevienodai aiškinami atskirai pateikiami būdvardžiai, pvz.:

neurasteninis – susijęs su neurastenija (gerai!), bet *psichozinis* – psichozinio laipsnio psichinės veiklos sutrikimas (blogai!),

⁶ Recenzijoje *Medicininės histologijos ir embriologijos terminai* stulpeliu pateikti žodžiai *atvirasis* ir *uždaras*. Greičiausiai recenzento suabejota, kodėl būdvardis *uždaras* nerašomas įvardžiuotine forma kaip *atvirasis*.

reaktyvus – fiziologiniai arba patologiniai psichikos pakitimai (reakcijos), sukelti psichiką traumuojančių veiksnių (blogai!),
rezidinis – likę persirgtos ligos reiškiniai (blogai!).

Recenzento taip pat atkreiptas dėmesys į būdvardžius *neurozinis*, *neurotinis*, *paliatyvusis*, *primordialinis*, *protrahinis*, *psichogeninis*, *timoplastinis* ir kt. Kiti panašūs būdvardžiai, jo manymu, yra verstini, pvz., *primordialinis* PTŽ 2000.

Anot K. Gaivenio, kalbininkų nepripažįstama ši žodžio *stebėti* vartosena: *priešinsultinė būseną* – stebima sergantiems hipertonišne liga ir cerebrine ateroskleroze PTŽ 2000.

9. Terminografiniai trūkumai

Iš šios taisyčių rūšies K. Gaivenis mini *Psichiatrijos terminų enciklopedinio žodyno* rūšinių ir sinoniminių terminų pateikimo bei norminamosios nuorodos žr. vartojimo klaidas.

Jis pažymi, kad žodyne rūšiniai terminai lizduose dažnai pateikiami ne pagal abėcėlę. Nesutvarkytas sinonimų pateikimas, pvz.:

abstinentas, *blaiivininkas* PTŽ 2000, o pastarasis lietuviškas žodis atskirai nepateikiamas;

abazija, *nepaėjimas* PTŽ 2000 – pastarojo termino atskirai taip pat nėra (žr. 3 pav.).

Taip pat dažnai daroma ir su tarptautiniais sinonimais, pvz.:
alogizmas, sin. *alogija* PTŽ 2000, o pastarasis žodis atskirai nepateikiamas.

Kitais atvejais terminų sinonimai pateikiami ir atskirai. Be to, vienur sinonimai pateikiami lizdo pradžioje, o kitur – gale.

Kalbamajame žodyne dažnai naudojama norminamąja nuoroda žr., bet ne visada nurodomasis terminas yra pateikiamas, pvz.:

rašoma *kruvinasis prakaitas* žr. *hematidrozė* PTŽ 2000, o yra tik *hematidrozė* PTŽ 2000 ir *hemidrozė* PTŽ 2000,

rašoma *voko virpėjimo simptomai* žr. *Zilberlasto ir Zando fenomenas* PTŽ 2000, o žodyne yra tik *Zilberlasto ir Zando simptomai* PTŽ 2000, jokio *fenomeno*.

Žodis *kraujomaiša* PTŽ 2000 nukreipiamas į žodį *incestas* PTŽ 2000. Su tuo sunku sutikti, rašė K. Gaivenis.

Gauta: 2000 10 30

53

03-05-334

Atsiliepimas apie A. Lapytės, V. Mačiulio ir J. Šurkaus „Psichiatrijos terminų enciklopedinį žodyną“

Žodynas dar neparengtas apšaukimui, nes jame yra nemažai terminografinių klaidų, Pvz.:

1. Žodyno terminai suklijuoti kiti klavo, kiti rašomi ro, Paripildini, visi s raudės terminai nekirčiuoti. Rūšiniai terminai lietuvių kalboje taip pat vėni kirčiuojami, o kiti - ne; plg. šios lietuvių: agnozija, ataksija, aura, automatizmas, choreja, dehvas, demencija, deprezija, deprivacija ir kt. Kirčiavimo klaidų taip pat pasitaiko, pvz. i kūslis (= kóslis) epilepsija, prekšis (= pŕkšis) substancijos (81 p), biotkino fenomenas (= fenomenas), dermatopatofobija (= dermatopatofobija) ir kt.

2. Rūšiniai terminai lietuvių kalboje dažnai pateikiami ne pagal akcentą; plg. šios lietuvių: atsiminimas, ambliopija, alkoholini encefalopatija, akcentuota asmenybė, akalkalija, afazija, adaptacija, hipestezija, heomanofrotizmas, jateogenija, nuizduoti ir kt. Be to, kai kuriuose lietuvių kalboje terminai rašomi didžiąja raide (plg. afazija, signalinės sistemos ir kt.), nors visur kitur - mažąja.

3. Nesutvirtintas sinonimų pateikimas. Paripildini rašoma: abstinencija; klavirinkas, o pastarasis lietuviška žodis atskira nepateikiamas; abazija, nepaėjimas - pastarojo termino atskira taip

10. Kalbos klaidos

„Atsiliepime apie „Anatomijos vardyną“ K. Gaivenis pastebėjo, kad *Anatomijos vardyne* ne pagal taisykles rašomos didžiosios raidės, vartojama kalbininkų peikiama konstrukcija „kad su bendratimi“ (pvz., *kad nesupainioti, kad prisitaikyti* AV 2000). Be to, ne viename vardyno puslapyje terminai ne *vartojami*, bet *naudojami* AV 2000, pasitaiko netaisyklingai vartojamų vietininkų (pvz., *patologinių procesų pasėkoje* AV 2000).

Taisydamas medicinos terminų trūkumus K. Gaivenis buvo nuoseklus. Skaitant recenzijų rankraščius, pastebėta tik pora atvejų, kai tie patys terminai skirtingose recenzijose jo taisyti nevienodai, pvz.: *moteriški (=moterų) lytiniai organai* MHET 1999, *vyriški (=vyrų) lytiniai organai* MHET 1999, plg. *išoriniai moteriškieji (=moters) lytiniai organai* NA 1998, *priešpastatomasis (=priešpriešinis) rankos nykščio raumuo* NA 1998, plg. *priešpastatomasis (=priešinamasis) rankos nykščio raumuo* AT 1999.

Apibendrinant galima pasakyti, kad K. Gaivenis recenzijose taisė kalbos normų neatitinkančius, netaisyklingus (ypač medicinos terminijai būdingus sunkios keliapakopės darybos būdvardžius), netikslius, įvairuojančius medicinos terminus, taip pat terminų rašybos ir kirčiavimo bei terminų apibrėžčių klaidas. Be to, kreipė recenzuojamųjų medicinos darbų autorių dėmesį į terminografinius trūkumus (rūšinių ir sinoniminių terminų pateikimą, norminamosios nuorodos žr. vartojimą) ir kalbos klaidas.

Taigi neabejotina, kad K. Gaivenis padarė įtaką medicinos mokslo srities terminijos tvarkybai ir norminimui. Į medicinos sritį jis žiūrėjo taip pat atsakingai ir reikliai, kaip ir į kitas sritis. Medicinos terminus normino remdamasis taisyklingumo, aiškumo, grynumo, lietuviškumo, tikslumo, darybinio patogumo ir kt. principais.

Iš to, kas pasakyta, galima teigti, kad K. Gaivenis neabejotinai prisidėjo prie dabartinės lietuvių medicinos terminijos kūrimo, tvarkybos ir tobulinimo.

ŠALTINIAI

AT 1999: Gaivenis K. [recenzija] *Stropus P. ir kt. Žmogaus anatomijos terminai*.

AV 2000: Gaivenis K. [recenzija] *Gedrimas V. ir kt. Anatomijos vardynas*.

MHET 1999: Gaivenis K. [recenzija] *Baltrušaitis K. ir kt. Citologijos, histologijos ir embriologijos terminų žodynas*.

MHET 2000: Gaivenis K. [recenzija] *Vitkus A. ir kt. Medicininės histologijos ir embriologijos vardynas*.

NA 1998: Gaivenis K. [recenzija] *Česnyš G. ir kt. Terminų rinkinys „Nomina anatomica“*.

PTŽ 2000: Gaivenis K. [recenzija] *Lapytė A. ir kt. Psichiatrijos terminų enciklopedinis žodynas*.

VLMTŽ 1999: Gaivenis K. [recenzija] *Jonutienė G. Vokiečių–lietuvių kalbų medicinos terminų žodynas*.

LITERATŪRA

- Gaivenis K. 1981: Netikęs terminas: [dėl terminų *kurtumas*, *kurčnebylis*, *prikurtimas*, *neprigirdėjimas*, *kurčnebylystė*, *neprigirdintis* ir kt.]. – *Tarybinis mokytojas*, gruod. 30, 4.
- Gaivenis K. 1987: Negaluojuojantys medikų žodžiai: [apie kalbos kultūrą]. – *Sveikatos apsauga* 8, 43–44.
- Gaivenis K. 1990: Sveiki ir liguisti medikų žodžiai: [apie medikų kalbą]. – *Sveikatos apsauga* 6, 41–42.
- Gaivenis K. 1991: Ar taisyklingas gydytojų dažnai vartojamas pasakymas *pilnas pasveikimas (pilnai pasveiko)?* – *Gimtoji kalba* 7, 17.
- Kazimieras Gaivenis*. Bibliografijos rodyklė. Sudarė A. Noreikaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2003. – 68 p.
- Keinys St. 2004: Žiupsnis minčių apie Kazimierą Gaivenį ir jo metą. – *Terminologijos istorijos ir dabarties problemos*. Straipsnių rinkinys Kazimierui Gaiveniui atminti, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

Gauta 2014-12-08

Palmira Zemlevičiūtė
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas palmira@lki.lt